

Nicoline van der Sijs (red.)

De Kaartenbank

Over taal en cultuur

AUP

De Kaartenbank. Over taal en cultuur verschijnt naar aanleiding van de lancering van de Kaartenbank (www.meertenskaartenbank.nl), waarop een overzicht is te vinden van taal- en cultuurkaarten van de Lage Landen. De Kaartenbank werd mogelijk dankzij een subsidie door het Fonds stimulators voor open access-publicaties van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. Bij een aantal kaarten (kabouter, offergaven) zijn in de Kaartenbank digitale versies te vinden van ingevulde vragenlijsten; het digitaliseren hiervan is gesubsidieerd door de Meertens-Bianchi Stichting. De index van de Kaartenbank is samengesteld door Joep Kruijssen m.m.v. Har Brok, Kim Buntsma, Saskia Daalder, Tim Geval, Jeffrey Pheiff en Kyra Vromen.

Afbeelding omslag: *Kabouter*, ongepubliceerde kaart getekend door P.J. Meertens en M. de Meyer.

Ontwerp omslag en binnenwerk: Sander Pinkse Boekproductie, Amsterdam

ISBN 978 90 8964 625 5
e-ISBN 978 90 4852 278 1 (pdf)
e-ISBN 978 90 4852 279 8 (ePub)
NUR 610

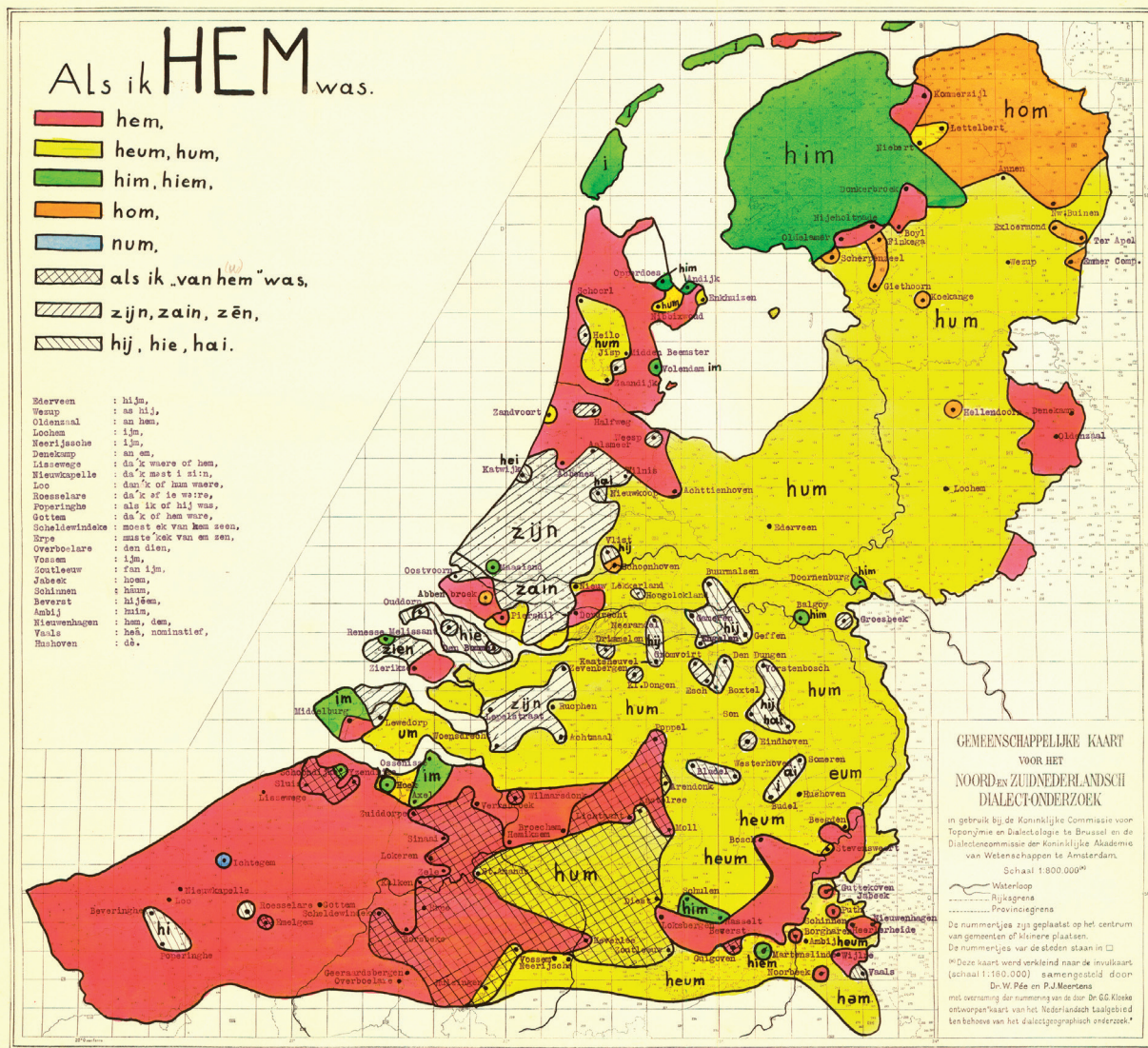
© Meertens Instituut (KNAW) / AUP, Amsterdam 2014

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 jº het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoud

- 7 Voorwoord – *Nicoline van der Sijs*
- 10 Waarom de kabouterkaart nooit af kwam – *Theo Meder*
- 18 Kaarten in soorten en maten – *Joep Kruijssen en Nicoline van der Sijs*
- 27 Trots op z'n eigen – *Hans Bennis*
- 33 De zingende kaart van Heer Halewijn – *Louis Peter Grijp*
- 41 Grammatica op de kaart – *Sjef Barbiers*
- 47 Jan heeft de fiets gestolen, maar is toch geen dief! – *Hans Broekhuis en Leonie Cornips*
- 54 Worst en eieren en de rijksgrens – *Peter Jan Margry, Marc van Oostendorp en Douwe Zeldenrust*
- 62 De Rijnlandse waaier in Nederland – *Ben Hermans en Frans Hinskens*
- 68 Zit je nou alweer te twitteren? Een nieuwe manier om partikels in kaart te brengen – *Ton van der Wouden*
- 74 Nederland in kaart: 'Hollandia' divisa est in partes tres – *Peter Jan Margry*
- 81 Verschuiven de dialectgrenzen? – *Pieter van Reenen en Nicoline van der Sijs*
- 89 Bibliografische aantekeningen
- 92 Overzicht van de gereproduceerde kaarten
- 94 Over de auteurs

Kaart 2. Als ik **hem** was, ongepubliceerde kaart, getekend door Jac. van Ginneken eerste helft 20e eeuw.

Voorwoord

In *De Kaartenbank. Over taal en cultuur* vertellen medewerkers van het Meertens Instituut het verhaal achter een kaart waarop de verspreiding van een talig of cultureel verschijnsel staat. Het boek is een zelfstandige uitgave. Er is wel een aanleiding voor de verschijning ervan, namelijk de lancering van de Kaartenbank door het Meertens Instituut in januari 2014. De Kaartenbank (www.meertenskaartenbank.nl) bevat een index met circa 30.000 titels van kaarten waarop taal- of cultuurverschijnselen in de Lage Landen zijn getekend. Bij ongeveer de helft van de titels kan men direct doorklikken naar een scan van de kaart; op termijn zal een dergelijke link bij alle kaarttitels worden toegevoegd.

De Kaartenbank vormt het eerste actuele overzicht van gepubliceerde en ongepubliceerde dialectkaarten en etnologische kaarten. Iedereen die *Het Bureau* van J.J. Voskuil heeft gelezen, herinnert zich de eindeloze discussies rond de totstandkoming van bijvoorbeeld de kaart met de nageboorte van het paard. Het grootste probleem was dat de etnologen er aanvankelijk van uitgingen dat de verbreiding van een cultureel verschijnsel iets zou zeggen over gebruiken uit het verre verleden. Gaandeweg bleek dat een onjuist theoretisch uitgangspunt. Bovendien bleek het vinden van cultuurgrenzen, anders dan dialectgrenzen, nauwelijks mogelijk. Taalkundigen bekijken de verbreiding van een verschijnsel van oudsher vooral op zichzelf. Zij hanteren kaarten als een manier om een grote hoeveelheid gegevens te ordenen en te abstraheren van details. Dat iedere kaart een verbeelding van de

werkelijkheid en in zekere zin een versimpeling is, hoeft daarbij geen probleem te zijn, zolang men zich daarvan maar bewust is.

8 Een deel van de in de Kaartenbank opgenomen kaarten is geproduceerd door het Meertens Instituut of zijn voorganger. Sterker nog: het Dialectenbureau werd in 1930 opgericht met de uitdrukkelijke opdracht een taalatlas van het gehele Nederlandse taalgebied samen te stellen. Vanaf 1931 werden hiertoe dialectvragenlijsten rondgestuurd. Nadat het Dialectenbureau was uitgebreid met het Bureau Volkskunde (1934) en het Bureau Naamkunde (1946), gingen ook deze afdelingen vragenlijsten uitzenden. Een deel van de antwoorden op de in totaal 227 uitgezonden enquêtes is in de loop van de jaren verwerkt in diverse taalatlassen en in één volkskundeatlas – alle kaarten uit deze atlassen zijn te vinden in de Kaartenbank. Rond 2000 heeft het Meertens Instituut opnieuw aan de wieg gestaan van drie omvangrijke taalatlassen, ditmaal met fonologische, morfologische en syntactische verschijnselen.

In de bibliotheek van het Meertens Instituut liggen al decennialang tweeduizend ongepubliceerde kaarten. Deze komen nu voor het eerst via de Kaartenbank voor iedereen beschikbaar. Vijfhonderd ervan zijn getekend door de Leidse taalkundige G.G. Kloeke, die samen met zijn Belgische collega Grootaers in 1926 een grondkaart van het Nederlandse taalgebied ontwierp. Kloekes unieke nummering van de onderzoeksplaatsen wordt nog steeds door alle Nederlandstalige dialectologen gebruikt. Daarnaast zijn op de Kaartenbank 1835 ongepubliceerde kaarten te vinden die in de eerste helft van de twintigste eeuw door de Nijmeegse dialectoloog J. van Ginneken zijn getekend, naast 50 kaarten van voornaamwoorden, getekend door Van Ginneken's leerling P.J. Peters, en 24 kaarten met verkleinwoorden van de Vlaamse taalkundige W. Pée. Tot slot bevat de Kaartenbank een groot aantal kaarten die her en der in tijdschriften en bijzondere publicaties zijn verschenen.

Via de Kaartenbank kan men gemakkelijk vinden of een bepaald verschijnsel is gekarteerd, en men kan verschillende kaarten met elkaar vergelijken. Vooralsnog ontbreekt nadere toelichting bij de kaarten –

wel staan in de index literatuurverwijzingen. In *De Kaartenbank. Over taal en cultuur* hebben medewerkers van het Meertens Instituut een of meerdere kaarten uitgekozen waarover ze iets interessants konden vertellen. Dit geeft de kaarten reliëf. We hopen dat de fascinerende verhalen achter de cultuur- en taalkaarten naar meer doen smaken: neem dan eens een kijkje op de Kaartenbank.

Nicoline van der Sijs

